

Forfatteren er kandidatstuderende på Musikvidenskab og Nordisk sprog og litteratur

Jakob Kjær Bødker:

Jeppe Aakjærs brug af dialekt i *Vredens Børn*

Jeppe Aakjærs roman *Vredens Børn* (1904) står som et centralt værk i forfatterskabet og udmærker sig, ud over en stor grad af social indignation, ved karakterernes gennemgående brug af dialekt. Jeg vil i denne artikel undersøge brugen af jysk dialekt i romanen med fokus på, hvorledes Aakjær bruger karakterernes sprog, særligt hvorvidt og i hvor høj grad de taler med dialekt, som en del af karakteristikken af dem. Jeg vil således foretage en analyse af sprogbrugen hos udvalgte karakterer i bogen, hvilket ud over det dialektologiske også vil inkludere sociolingvistiske perspektiver i form af ekstralingvistiske sociale faktorer indflydelse på sprogbrugen. I forlængelse af dette vil jeg slutteligt diskutere Aakjærs formål med dialektinddragelsen i romanen og herunder også kort berøre fortællerstemmens dialektmarkører.

Overordnet brug af dialekt i romanen

Vredens Børn foregår i et lille landbosamfund i de fiktive sogne Skejby og Runge omkring år 1900 og følger drengen Per, fra han som 11-årig kommer ud at tjene som hyrdedreng, til han som ung mand i frustration over sine fremtidsmuligheder udvander til Amerika. Dens brutalt realistiske skildring af tyendets kår på landet vakte ved udgivelsen stor debat og var medvirkende til den senere ændring af tyendelovgivningen.

Som hovedregel gælder det gennem romanen, at bondestanden (bønder, husmænd, daglejere, tyende mv.) taler dialekt, mens de socialt højere placerede (lærer, læge, præst mv.) taler standarddansk. Dialekten repræsenteres typisk ved brug af ukonventionel stavning for at indikere accent og udtale samt brug af dialektale grammatiske og

leksikalske træk og kan geografisk stedfæstes til Aakjærs hjemstavn som overordnet midtvestjysk, mere specifikt fjandbomål.

En udfordring for analysen er Aakjærs til tider inkonsekvente brug af dialekt i romanen; eksempelvis kan en karakter, der ellers konsekvent bruger ”ett”, pludselig sige: ”A kan ikke gjøre ved...” (Aakjær 1904: 59). Jeg henholder mig her til Jørgen Andersens ide om dialektfarvning som en måde, hvorpå Aakjær benytter enkelte dialektord til at farve tekst og dialog i retning af en jysk tone – uden, at det nødvendigvis er skrevet på fuld dialekt, hvilket ville besvære forståelsen for ikke-dialektkyndige læsere (Andersen 1991: 7 ff.). Det afgørende for Aakjærs dialektbrug i romanen er ikke en konsekvent gengivelse, men derimod, ved hjælp af enkelte markører, at ”signalere, at den pågældende person taler dialekt” (ibid.: 9). I forlængelse heraf må der også tages forbehold for, at der ikke er tale om udtalenær lydskrift, men en tillempet skriftlig repræsentation af dialektale træk.

Dialektologisk og sociolingvistisk rammesætning

Som indledningsvis skitseret rummer min analyse både dialektologiske og sociolingvistiske aspekter. Jeg benytter i udgangspunktet dialektbegrebet i en klassisk germansk forståelse, som hvad Torben Arboe kalder traditionel dialekt, da der netop i *Vredens Børn* er tale om ”[t]alesproget uden for (stor)byerne tilbage i 1800-tallet” (Arboe 2012: 18). Romanen knytter primært, i traditionel dialektologisk forstand, den sproglige variation til stedet (langt de fleste karakterer er fastboende og taler med samme dialekt), men rummer som nævnt også variation knyttet til sociale forhold.

Dette fordrer til, at det dialektologiske suppleres med en sociolingvistisk tilgang, hvor der inden for romanens specifikke geografiske rum også kan undersøges en socialt betinget sproglig variation. Et tidligt eksempel på en sådan tilgang er Anker Jensens påvisning af betydningen af social klasse og mobilitet for sprogudviklingen på et bestemt sted i form af Åby sogn fra 1898 (Jensen 1898) – altså omtrent samtidig med Aakjær. I min undersøgelse af lignende sammenhænge i *Vredens Børn* vil jeg primært henholde mig til sociolingvistikkenes første bølge i form af William Labovs ide om at undersøge uafhængige ekstralingvistiske variabler såsom klasse, køn, erhverv m.m. i relation

til de afhængige variabler i form af specifikke sproglige træk (Labov 1972: 49 ff.). Men hvor Labov primært kvantitativt undersøger hele sprogsamfund, har min analyse et mere kvalitativt fokus på enkelte sprogbrugere og deres relation til sprogsamfundets normer.

Karakterernes dialektbrug

I følgende analyse fokuserer jeg på tre udvalgte karakterer fra *Vredens Børn*, der er særligt interessante, da de på forskellig vis blander dialekt og standarddansk: den socialistiske ilderjæger og kvaksalver Goj, proprietær Wollesen samt den tidligere, og nu socialt udstødte, degn Jacob Christian Sørensen.

Goj

Goj, der åbner Pers øjne for den politiske protest mod tyendets kår, står i romanen som en central repræsentant for verden udenfor det lokale bondesamfund; han er en ”Indvandrer fra et østligere Herred” (Aakjær 1904: 73), har rejst i Australien og taler, jf. en af romanens få metalingvistiske kommentarer, et ”daarligt Kjøbsteddansk” (ibid.). Denne outsiderposition afspejler sig også på forskellig vis i hans sprog, der som udgangspunkt ligger tæt på standarddansk; han benytter eksempelvis hverken foranstillet bestemt artikel eller *a* frem for *jeg*, og hans sprog repræsenteres generelt med standardortografi. Der ses imidlertid også enkelte midtvestjyske dialektmarkører som f.eks. den gentagne brug af kraftudtrykket ”Dæwlen bryde mig” (ibid.: 88), ordet ”Bøvl” (ibid.) og særligt interessant udtrykket ”bekasset med” (ibid.), der er en midt- og nordvestjysk variant af ”belemres med”, hvis udbredelse har Fjends som østlig grænse (jf. Jysk Ordbog), og således, i kraft af Gojs oprindelse i et østligere herred, nødvendigvis må være tilegnet efter flytningen til området ved Skejby og Runge. Hans brug af det engelske låneord ”allright” (Aakjær 1904: 88) peger ligeledes på, at hans sprogbrug er præget af hans geografiske mobilitet.

Det harmonerer således med beskrivelsen af Gojs dårlige købstadsdanske, at han taler et tilnærmet standarddansk præget af enkelte regionalsproglige træk, hvor hans geografiske mobilitet kan ses som en central ekstralingvistisk faktor, der påvirker sprogbrugen, hvilket bidrager til hans status som en udenforstående.

I forlængelse af dette er det markant, at Gojs sprog, i modsætning til de fleste andre af de karakterer, der primært taler standarddansk, er ret uformelt – eksempelvis når han, under en længere agitation for tyendets revolution over for den 11-årige Per, siger: ”Slut op! Rot jer sammen, for Satan! Hvorfor la’r I jer træde paa? – Naa, naa, naa! Det var ikke min Mening at skræmme Livet af dig” (ibid.). Denne meget talesprogsnære gengivelse med brug af kraftudtryk og ordgentagelser ses hos Goj gennem hele romanen og peger på, at hans sprog, hvis man ser på formalitetsgrad, er meget mere lig bønderne og tyendets, end det er lig eksempelvis lægen Koldkur, der ellers artikulerer den samme protest og bruger samme grad af standarddansk som Goj, men taler væsentligt mere formelt end ham. Ift. formalitetsgrad og talesprogsnær gengivelse tyder det altså på, at social status er en afgørende ekstralingvistisk variabel.

Denne komplekse blanding af dialekt- og formalitetsgrad i Gojs sprog harmonerer fint med det forhold, at han på den ene side fremstilles som mere udsynet end bønderne, men samtidig som sådan ikke er af højere social status. Han står både uden for og er samtidig i øjenhøjde med landproletariatet, og hans solidaritet med dem illustreres sprogligt af hans uformalitet, der kompenserer for den manglende dialekt.

Proprietær Wollesen

Proprietær Wollesen ejer herregården Sølsig og er dermed blandt de mest magtfulde i området. Han skildres imidlertid samtidig som gammel, affældig og generelt i både kropsligt og mentalt forfald, og ender da også med at blive fundet død i sin have omgivet af de rotter, han ynder at fodre. Denne statusmæssige dobbelthed afspejles også i hans sprog.

Som udgangspunkt taler han, ligesom bønderne, med dialekt; der kan i hans sprog findes eksempler på både lydlige træk i form af ændring fra *a* til *å* i indlyd (”Staakel” (ibid.: 4)), diftongering af *o* til *ow* i udlyd (”tow” (ibid.: 5)) samt klusilsvækkelse (”Saws” (ibid.)), grammatiske træk såsom foranstillet bestemt artikel (”æ Natur” (ibid.)) og leksikalske træk (fx ”saamøj”, ”ty’t”, ”Ganning” og ”helsen” (ibid.: 5 f)), der alle peger mod den lokale midtvestjyske dialekt.

Det er imidlertid slående, at Wollesen konsekvent bruger *jeg* og ikke *a*, hvilket næppe blot kan forklares med Aakjærs inkonsekvente brug af dialektmarkører, idet alle øvrige dialekttalende karakterer trods vekslende dialektmarkører bruger *a*. Hvis man således foretager en undersøgelse af forekomsten af ”*jeg/a*” som afhængig lingvistisk variabel og social klasse samt dialektbrug som uafhængige, kan det konkluderes, at de socialt øverst placerede (lærer, læge, præst mv.) alle primært taler standarddansk og bruger *jeg*, mens bondestanden primært er dialekttalende og bruger *a*. Wollesen placerer sig dermed som et grænsetilfælde ift. sprogsamfundets normer, idet han taler dialekt, men samtidig bruger *jeg*. Jørgen Andersen påpeger ifm. denne sammenhæng mellem pronomenbrug og social status i *Vredens Børn*, at Wollesens brug af *jeg* bidrager til at markere, at han ikke er en del af bondestanden (Andersen 1991: 15), og en yderligere forklaring på hans atypiske blanding af dialektmarkører kunne være, at han som godsejer erhvervsmæssigt er en del af bøndernes felt (i modsætning til lærer, præst og læge), og derfor som udgangspunkt taler deres sprog, men samtidig har behov for at markere, at han klasse-mæssigt befinder sig på et andet niveau.

Det tyder altså, ud fra Wollesens sprogbrug, på, at ”*jeg/a*” er den stærkeste og væsentligste enkeltstående klassemarkør ift. dialektbru- gen (jf. også Jensen 1898), hvilket illustrerer, at der, indenfor stan- dardsproget, der gennemgående etableres som et magtsprog knyttet til høj social status, findes enkeltelementer, der er mere signifikante ift. at markere denne status end andre.

Jacob Christian Sørensen

Den tidligere degn Sørensen, der bliver afskediget, da han med sin husholderske får et barn (Per), fremstilles i romanen som en drik- fældig, udstødt karakter, der har gennemgået en social deroute siden afskedigelsen. Hans komplekse sociale tilhørsforhold afspejler sig i hans brug af dialekt og formalitet, der gennem romanen varierer i grad alt efter konteksten og samtalepartnerens sociale stand. Dette ses tyde- ligt ved sammenligning af hhv. den samtale, han har med Pastor Fryd, hvori han beder om understøttelse, og den efterfølgende med den unge Per, der på daværende tidspunkt ikke med sikkerhed ved, at Sørensen er hans far.

Sørensens sprog indeholder i samtalen med præsten umiddelbart ingen dialektmarkører, men er til gengæld præget af en høj formalitetsgrad, der kommer til udtryk ved kompleks syntaks som eksempelvis: ”Jeg var i sin Tid salig Fru Petersen behjælpelig med at affatte Statutterne” (Aakjær 1904: 136) og udtryk såsom ”de avtoriserede Katekismer” (ibid.: 137). Ligeledes henvender han sig primært til præsten i tredje person i form af udtryk som ”Pastoren” eller ”Hr. Pastor” (ibid.).

Omvendt gør Sørensen i samtalen med Per brug af langt flere dialektmarkører; på det lydlige område i form af eksempelvis apokoper (fx ”at føl’ opaa” og ”hytt’ dig” (ibid.: 142)) og spirantsvækkelse (hvor han overfor præsten siger ”Slags” (ibid.: 137), bliver det her til ”Slav” (ibid.: 144)), og på det leksikalske adskillige midtvestjyske udtryk som ”Bavs ikke”, ”Ralt”, ”tykke” og ”bitte” (ibid.: 141 f.) i modsætning til ”lille” (ibid.: 136) i præstesamtalen.

Der er således hos Sørensen stor sproglig variation afhængig af den sociale kontekst; han tilpasser sit sprog til den, han taler med, og til hans ekstralingvistiske formål med kommunikationen. Når han skal overbevise præsten om, at han er kvalificeret til understøttelse, bruger han et sprog, som han véd markerer et tilhørsforhold til den øvre sociale klasse, som han her gerne vil fremstå som en del af, mens han overfor Per, hvis tillid han ønsker at opnå, tilpasser sit sprog til noget, der ligger tættere på Pers mindre formelle og mere dialektale sprog.

Dialektbrug og formalitet kan altså her anskues som sproglige registre, der i dette sprogsamfund er blevet knyttet til bestemte sociale grupper, og som Sørensen mere eller mindre reflektivt udnytter til stilskit ifm. selvfremsstilling og deltagelse i en sprogbrugssituation – noget, der nærmest peger ind i en 3. bølge-sociolingvistisk ide om sprogvariationen som medkonstruerende for det sociale fællesskab; at sproglige træk bliver en måde at markere et tilhørsforhold til en social gruppe på.

Aakjær viser således, at dialektbrug ikke er en statisk størrelse, men en sproglig ressource, der kan benyttes i bestemte kontekster, hvilket her bruges til at understrege Sørensens ambivalente placering mellem forskellige sociale klasser.

Formålet med dialektbrugen

På baggrund af disse tre eksempler bliver spørgsmålet, hvad Aakjærs formål med denne nuancerede brug af dialekt i romanen er. Først og fremmest tjener både den generelle dialektbrug og blikket for de ekstralingvistiske forholds komplekse indflydelse på denne et realistisk formål, der bidrager til fornemmelsen af en reflekteret og autentisk skildring af den jyske landbefolkning. Man kan således se dialektbrugen som en måde, hvorpå Aakjær overfor læseren styrker sin troværdighed ift. kendskab til miljøet – og dermed potentielt også troværdigheden af kritikken af forholdene på landet, som er en central del af romanens overordnede agenda.

I forlængelse af dette er det interessant, hvordan fortællerstemmen i romanen, selv om den som udgangspunkt benytter sig af standarddansk, gennem hele romanen indeholder flere subtile dialektmarkører; lydligt og grammatisk kan der findes eksempler på både foranstillet bestemt artikel (fx ”æ Gammelaar” (ibid.: 84)) og spirantsvækkelse (fx ”Haandelav” (ibid.: 156)), ligesom der også leksikalsk benyttes adskillige dialektale udtryk som eksempelvis ”Nøds”, ”Grud” og ”blam-red” (ibid.: 43; 210; 245). Jeg vil mene, at fortællerens brug af dialekt kan ses som en markering af solidaritet med de dialekttalende karakterer, der som nævnt typisk repræsenterer de lavere sociale klasser, og således, sammen med den realistiske fremstilling af dialektbrugens nuancer, bliver en måde, rent sprogligt, at bidrage til og styrke kritikken af landproletariatets vilkår.

Afslutningsvist kan man således sige, at Aakjær, udover sit dialektkendskab, i *Vredens Børn* demonstrerer et tidligt blik for, hvad man kunne kalde sociolingvistiske nuancer. De tre eksempler, jeg her har fremdraget, illustrerer, hvorledes karaktererne i *Vredens Børn* som sprogbrugere ikke nødvendigvis blot kan klassificeres som repræsentanter for enten dialekt eller standarddansk, men også rummer mere dynamiske blandingsformer, der kan være betinget af sociale, geografiske og kontekstuelle forhold – perspektiver, der også har potentiale til både at kunne belyse og bidrage til romanens sociale kritik.

Litteratur

- Jysk Ordbog. Diverse ordopslag samt atlaskort. www.jyskordbog.dk (november 2022).
- Andersen, Jørgen. 1991. Men tho hwa... – Jeppe Aakjærs brug af dialektfarve. *Ord og Sag* 11: 6-16.
- Arboe, Torben. 2012. Dialekter og standardsprog – synspunkter og undersøgelser siden 1960. *Ord & Sag* 32: 18-34.
- Jensen, Anker 1898. Sproglige forhold i Åby sogn, Århus amt. *Dania* 5: 213-231.
- Labov, William 1972. The Social Stratification of (r) in New York City Department Stores. *Sociolinguistic Patterns*, 43-69. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Aakjær, Jeppe. 1904. *Vredens Børn: Et Tyendes Saga*. København: Gyldendalske Boghandel.